

Inhoud

1: Een echt portret	1
Inleiding	2
Waardevolle ontmoetingen en levenslessen	4
Het persoonlijke en het directe	7
Een kortstondige klik: interview Harmen de Jong	9
2: Je karakter inzetten	17
Blijf bij jezelf	18
Ontwapenend te werk	21
Een connectie maken	22
Balans tussen belangen	24
Respect in beide richtingen: interview Vincent Mentzel	25
3: Een plan maken	35
Vorbereiding	36
Research voorafgaand	37
Research tijdens de shoot zelf	37
Zachte wapens: interview met Jan Banning	41
4: Werkwijze	49
Inleiding	50
De blik: zoeken naar poëzie	50
In de camera kijken of niet?	52
Neem de tijd	54
Snel moeten werken	56
Inspraak	61
Pure schoonheid: interview met Suzanne Jongmans	62
5: Spanningsveld tijdens de shoot	71
Kwetsbaarheid van de geportretteerde	72
Mensen respecteren	74
6: Soorten portretten	77
Losstaand portret	78
Portretserie	80
Reportage met daarin portretten	83
Redactioneel portret	84
Environmental portrait	88
Innerlijke kracht: interview met Susanne Middelberg	92

7: Omgaan met mensen	99
Inleiding	100
Iemand op zijn of haar gemak stellen	100
Communicatie bij het fotograferen	102
Aanwijzingen geven	106
8: Selectie	111
De juiste keuze	112
9: Ideeën bedenken	115
Inleiding	116
Creativiteit stimuleren	116
10: Een eigen stijl ontwikkelen	121
Inleiding	122
Lichtgebruik	122
Verhoudingen	122
Kleuren	122
Onderwerpkeuze	124
11: Praktijksituaties	125
De kat	126
De Waddenschilder en de regen	127
Indiaan Gérard en de oorbel	129
Naar de kering	131
12: Inspiratie	133
Inleiding	134
Flitslicht	134
Foto's ter inspiratie	135

focus

Een echt portret

In dit hoofdstuk:

- Waardevolle ontmoetingen en levenslessen
- Het persoonlijke en het directe

Inleiding

Het lijkt zo simpel. Als er een persoon op de foto staat, dan is die foto automatisch een portret. Hoewel dat in de technische zin van het woord misschien zo is, zou ik daar toch wat vraagtekens bij willen zetten.

Wat maakt een portret een portret? In de eerste plaats dat er een persoon op afgebeeld staat, dat is logisch. Wat mij betreft zou daaraan toegevoegd moeten worden dat er een connectie met die persoon gemaakt wordt door middel van het gemaakte beeld. Het gaat er toch om dat de kijker iets uit het beeld kan halen: inspiratie, herkenning, vreugde, verdriet, medelijden. En dat de geportretteerde persoon ook écht geportretteerd is. Je kunt iemand natuurlijk zonder connectie en verhaal op de foto zetten, maar dan had het bij wijze van spreken net zo goed een foto van een lantaarnpaal of een bord soep kunnen zijn. Dat klinkt misschien wat overdreven, maar als je er goed beschouwd naar kijkt, is het wel zo. De persoon is met een reden gefotografeerd en heeft een achterliggend verhaal en een persoonlijkheid die je terug wilt zien in een portret.

Een paar klodders verf op een schilderdoek zijn niet per se een schilderij, terwijl een schilderij wel bestaat uit klodders verf. Precies zo zit het met het fotografische portret. Er kan dan wel een mens op de foto staan, maar dat maakt het nog niet per se een echt portret. Laat staan een echt goed portret.

Iemand portretteren verveelt nooit.

Schilder Cornelis le Mair in zijn atelier aan het werk.

Als je het mij vraagt is er voor het maken van een portret – zeker voor het maken van een echt goed portret – verbinding nodig tussen zowel de fotograaf en de geportretteerde als tussen de beschouwer van het portret en de geportretteerde. Daarnaast zou je kunnen stellen dat de kijker ook een dialoog aangaat met de fotograaf, waardoor er een echte driehoeksverhouding ontstaat. Op die manier heeft iedereen in die verhouding een aandeel in het portret: verbinding, oprechtheid.

Het gaat bij het maken van een portret natuurlijk helemaal niet enkel over het maken van een aantrekkelijk beeld. Veel meer aspecten zijn van belang. Denk bijvoorbeeld aan de ervaring die de geportretteerde tijdens de sessie heeft en daarna meeneemt. Maak je als fotograaf een pakkend portret en loopt de geportretteerde weg met een rotgevoel, dan is je missie als fotograaf niet geslaagd. Andersom ook niet. Zoals zo vaak in het leven draait het dus om balans. Als fotograaf ben je in het contact en in het maken van het beeld zoekende naar een balans tussen belangen, verwachtingen en voorkeuren. Vergeet daarnaast ook niet dat het maken van een portret het doel is van de samenkomst, maar dat er tegelijkertijd ook gewoon een ontmoeting plaatsvindt. Een gesprek, een oprechte samenkomst van verschillende mensen met verschillende achtergronden. Misschien is de foto wel een bijzaak?

Dat klinkt wat vreemd, maar denk er maar eens over na. Zou het niet kunnen zijn dat je als fotograaf het beste beeld maakt als je vrij van wederzijdse verwachtingen en druk aan het werk bent en het in feite enkel draait om de ontmoeting? Dat werkt natuurlijk alleen als de geportretteerde daar precies hetzelfde over denkt en dat is vaak een uitdaging. Voor een geportretteerde staat er doorgaans meer op het spel, al zijn er ook mensen die zich daar helemaal niets van aantrekken en het maken van een portret zonder problemen ondergaan. Helaas zijn dat vaak mensen die het ‘spel’ kennen en dus vaker gefotografeerd worden. Voor een fotograaf is dat ingewikkeld, al denken mensen meestal dat zoiets het portretteren gemakkelijker maakt. Het tegenovergestelde is waar, want mensen die vaak gefotografeerd worden hebben daar vaak een soort basishouding voor ontwikkeld en het is daardoor moeilijker om daar omheen te fotograferen. Tenminste, als je een origineel en creatief beeld wilt maken dat niet al twintig keer gemaakt is.

Nu is bepalen wat een goed of pakkend beeld is altijd een gevaarlijke bezigheid. Het spreekwoord zegt dat over smaak niet valt te twisten en iedere fotograaf, geportretteerde en kijker heeft andere wensen, verwachtingen en voorkeuren. Er zijn natuurlijk ook ontzettend veel verschillende stijlen binnen de portretfotografie: van glamourfoto tot journalistiek portret en van high-key tot donker en zwaar. Toch is verbinding iets dat dwars door al deze stijlen en voorkeuren heen kan en moet lopen. Echte verbinding zie je en dan maakt het niet uit in wat voor een stijl de foto gemaakt is.

Continu bezig zijn met de verbinding en de driehoeksverhouding tijdens het fotograferen is overigens niet bevorderlijk voor het maken van een goed portret. Je loopt dan het gevaar dat je geforceerd gaat werken. Fotograferen vanuit je intuïtie is dus altijd het beste.

Waardevolle ontmoetingen en levenslessen

We gaan even terug naar 2010. In dat jaar was ik 21 en zat ik op de School voor Journalistiek. Het is ook het jaar dat René van 't Erve mij vroeg of ik de portretten en persfoto's voor het televisieprogramma 'Joris' Showroom', met presentator Joris Linszen, wilde gaan maken. Dat gebeurde natuurlijk niet uit het niets, maar het was toch een verrassing voor me. Hoe kwam dat dan? Een jaar eerder had ik een aflevering gezien van het programma en het verhaal dat daarin verteld werd had me geraakt. Niet alleen het verhaal van de geportretteerde, maar ook hoe het programma gemaakt was. Ik had daarom bedacht om zelf een soortgelijke fotoserie te gaan maken in mijn eigen omgeving. Toen bleek dat het nog helemaal niet zo gemakkelijk is om mensen te vinden die het leven anders dan anderen aanpakken. Het zijn er op de eerste plaats helemaal niet veel en meestal hebben ze ook geen telefoon of internet. Echt *off the grid*. Omdat ik wel wat tips kon gebruiken mailde ik naar de – toen nog – NCRV met mijn idee en de vraag of ze

Jesse leeft alsof het honderd jaar geleden is.

me konden helpen met het vinden van geschikte kandidaten voor mijn serie. Daarbij stuurde ik ook wat voorbeelden van foto's die ik al gemaakt had. Daarop kreeg ik een e-mail terug van René, de researcher van het programma (hij zocht stad en land af naar kandidaten voor het televisieprogramma). Hij gaf me tips maar vroeg me dus ook of ik het een leuk idee vond om foto's voor het televisieprogramma te gaan maken. Het moment dat ik die vraag las kan ik me nog heel goed herinneren. Net 21, boven op mijn kamer in mijn ouderlijk huis.

Wat een eer en wat een kans. Natuurlijk zei ik ja.

Wat volgde waren vijf prachtige jaren die, nu ik erop terugkijk, erg belangrijk en formatief zijn geweest. Het maken van die foto's heeft me heel veel opgeleverd. Niet alleen de foto's zelf, maar veel meer nog de ontmoetingen en de levenslessen die ik en passant kreeg. Ik durf te stellen dat mijn leven er nu anders uit had gezien als ik al die bijzondere mensen niet ontmoet had.

Het waren stuk voor stuk fantastische ontmoetingen. Raar, bevreemdend, opmerkelijk, uitdagend en ongewoon. Maar ook verrassend, bevrijdend, louterend, verfrissend en interessant. Deze mensen die stuk voor stuk buiten de gebaande paden leefden en zich

niet of nauwelijks iets aantrokken van wat anderen van hen vonden, maakten iets in mij los. Iets dat er altijd al wel was, maar dat even aangeraakt moest worden om tot wasdom te komen.

Ze maakten me duidelijk dat een leven niet volgens het boekje hoeft te verlopen om goed of interessant te zijn. Dat voorbijgaan aan 'hoe het hoort' je veel meer biedt dan altijd maar in de pas te lopen en dat je als mens – wat er ook gebeurt – altijd de baas bent over je eigen geest en fantasie. Inzichten die je als jonge twintiger echt kunnen vormen.

Als fotograaf ging ik stevast een paar weken na de opnames met Joris en de crew naar de mensen terug. Wat volgde was eigenlijk iedere keer een dag – of meerdere dagen – vol met verwondering, gezelligheid, diepgaande gesprekken en oprechte aandacht. Ik was daar natuurlijk als fotograaf en het doel was om met een serie goede beelden weer naar huis terug te keren, maar tegelijkertijd was ik daar ook gewoon als mezelf. Toen ontdekte ik dat er eigenlijk niets mooiers bestaat dan het voor eventjes in het leven van een ander te kunnen duiken. Het is als het lezen van een goed boek. Je wordt meegezogen in het verhaal en het leven van een ander. Voor heel even beleef je het bestaan van een ander. En als je het boek dichtslaat is daar plotsklaps weer je eigen leven.

Een ontzettend waardevol voorrecht vind ik dat. En een goede levensles. Het heeft me duidelijk gemaakt dat je altijd en overal ook als jezelf bent. Dat klinkt als een enorme open deur, maar toch denk ik dat dit inzicht je kan helpen bij het maken van een beter portret. Je komt als fotograaf voor een foto en in dat opzicht is het in de essentie een vrij transactionele ontmoeting. Er moet een foto gemaakt worden: de fotograaf maakt de foto en de geportretteerde staat daarop afgebeeld. Duidelijk. Maar toch, als je er op die manier naar kijkt dan stijgt het portret nooit boven zichzelf uit.

Als je het maken van een portret ziet als een avontuur, als een mogelijkheid om het leven en de persoonlijkheid van de ander echt te ervaren, dan neem je zelf veel meer mee naar huis dan enkel mooie foto's. Het heeft mij levensveranderende inzichten gebracht en daarom ben ik ook ontzettend dankbaar dat ik deze mensen heb mogen ontmoeten en heb mogen portretteren in het begin van mijn fotografieleven.

Jan 'Zeepier' Soek op het strand van Vlieland op zoek naar pieren.

Het persoonlijke en het directe

Portretfotografie kan direct en confronterend zijn, voor zowel de geportretteerde als voor de fotograaf.

Als fotograaf is het goed om altijd in je achterhoofd te houden dat iemand op de foto zetten voor de geportretteerde best ingewikkeld en moeilijk kan zijn. Als iemand een camera op je richt geef je jezelf als geportretteerde behoorlijk over aan die persoon en diens camera. Je hebt slechts deels zelf in de hand wat er gebeurt en hoe de foto er precies uit komt te zien. Het is spannend, zelfs voor mensen die beroepsmatig vaak gefotografeerd worden.

Draai het daarom eens om als je aan het werk bent. Stel jezelf de vraag: hoe zou het voor diegene voelen en wat heeft hij of zij van mij als fotograaf nodig om op het gemak gesteld te worden?

Tegelijkertijd is het zo dat je het persoonlijke en het directe als fotograaf niet moet schuwen. Aan een laf compromis heeft niemand wat, van de geportretteerde tot de eventuele opdrachtgever.

Afstand is een erg belangrijk begrip in de fotografie. In technische zin, maar zeker ook als het gaat om hoeveel afstand je neemt, bewaart of opzoekt op persoonlijk vlak bij het maken van een portret. Natuurlijk ligt het ook aan je stijl, je doel en de aard van de portretten die je maakt, maar dichtbij komen werkt vaak beter dan op een afstand blijven. Dichtbij komen kan op meerdere manieren. Je kunt iemand van dichtbij fotograferen, maar nog sterker is het als je dichtbij iemands persoonlijkheid kunt komen in een portret.

Sjamaan Eddy thuis op de bank in Heerenveen.

Een kortstondige klik: interview Harmen de Jong

- Harmendejong.nl
- www.instagram.com/fotodejong/

Harmen de Jong (1972) is redactioneel portretfotograaf voor magazines en bedrijven. Hij is bekend bij het grote publiek en voornamelijk onder Amsterdammers omdat hij al veertien jaar fotografeert voor de rubriek 'Op de klapstoel' in Het Parool. Daarin worden bekende Nederlanders geïnterviewd met daarbij een portret van hen op een iconisch gewone Ikea-klapstoel. Het is verbazingwekkend wat je met zo'n stoel allemaal kunt doen en hoe Harmen elke keer weer iets bijzonders weet te maken van de foto.

De foto's van Harmen de Jong komen snel tot stand, als resultaat van kortstondige ontmoetingen. In hooguit een uur moet de klus geklaard zijn. "Hoe ik met de mensen die ik fotografeer omga, is elke keer verschillend", zegt hij. "Bij de eerste ontmoeting tast ik razendsnel de sfeer af: heeft de persoon er zin in, of gieren de zenuwen door de keel? Van daaruit ga ik verder. Ik probeer mensen ontspannen te krijgen door ze te laten merken dat ik geen top-downregisseur ben. Als fotograaf heb je een zekere macht over de mensen die je portretteert: zij geven zich bloot, terwijl jij veilig achter de camera staat. De mensen die ik fotografeer zijn bijzonder, ze kunnen iets en er wordt naar hen geluisterd. Als ik ze fotografeer, geven ze de regie uit handen en laten een stukje van hun autonomie varen. Ik probeer daar behoedzaam mee om te gaan. Ik wil ze laten voelen dat ik geen misbruik maak van de relatieve macht die op dat moment over ze heb. Ik maak duidelijk dat we gaan werken op basis van gelijkwaardigheid en dat ik ook opensta voor hun ideeën. Het ijs is dan al gauw gebroken. Ik maak het maar weinig mee dat mensen zo zenuwachtig zijn dat we nog niet aan de slag kunnen. Dat gebeurde laatst wel met een recensent van klassieke muziek. Met hem heb ik even een kopje koffie gedronken en toen ontspande hij snel. Wat mensen ook vertrouwen geeft is als je laat merken dat je bekwaam bent en je vak verstaat. Dan geven ze zich gemakkelijker aan je over. Veel apparatuur meezeulen, zoals flitsers en paraplu's, werkt ook positief, heb ik gemerkt, al voer ik daarmee geen toneelstukje op."

"Ik probeer mensen ontspannen te krijgen door ze te laten merken dat ik geen top-downregisseur ben."

Pastastoel

Omdat Harmen de Jong al zo lang voor de rubriek ‘Op de klapstoel’ fotografeert, weten mensen meestal wel wat hen te wachten staat. “Dat is een fijne bonus”, zegt hij. “Dan hoef ik dat niet meer uit te leggen en zijn ze bereidwillig om aan iets leuks mee te werken. Ik overleg altijd over het idee, geef inspraak, maar weet ook goed wat ik wel en niet wil. Mijn bedoeling is om met mijn idee, hun idee, de locatie en onze interactie een zo verrassend mogelijke foto te maken.”

Om elke foto spontaan en anders dan de andere te maken, gaat Harmen bewust steeds anders te werk. “Elke sessie is verschillend. Ik verdiep me in de persoon, lees erover en krijg dan ideeën. Vaak improviseren we ter plekke, maar het komt ook voor dat we beginnen met een vastomlijnd idee. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij de kok Yvette van Boven. Zij vertelde mij dat ze cannellonisaus ging maken. Toen heb ik de klapstoel geprepareerd: rolletjes ervan gezaagd die op pasta lijken. Daar goot zij mooi de saus overheen.”

Het komt tijdens een fotosessie ook weleens voor dat het resultaat niet aan de wensen voldoet. Gelukkig dient zich daarvoor vaak ook een oplossing aan. “Ik probeer altijd zo open en communicatief mogelijk te zijn. Meestal ontstaat er chemie tijdens een sessie

Yvette van Boven. Op de klapstoel, Het Parool.

Henri van Loon. Op de klapstoel, Het Parool.

Maan de Steenwinkel.

Eva Jinek. Op de klapstoel, Het Parool.

en als het beter kan, zeg ik dat. Zo had ik de stand-upcomedian en acteur Henry van Loon gefotografeerd, maar vond het resultaat middelmatig. Dat zei ik tegen hem toen we na de sessie op weg gingen naar zijn interview. “O, ben je niet tevreden?”, vroeg hij. We kwamen langs een openbaar waterkraantje en hij wees: “En als ik nu eens met mijn kruis voor dat kraantje ga staan?” Dat was een schot in de roos en in een mum van tijd hadden we een betere foto. De *credits* daarvoor gaan natuurlijk helemaal naar hem.”

Improviseren

Er hoeft volgens Harmen overigens geen klik te zijn om iets goeds te maken. “Soms komt het voor dat een persoon je niet ligt of vice versa. Dat had ik laatst met iemand die ik moest fotograferen; het contact was wat stroef. Geen probleem, zowel hij als ik gingen er professioneel mee om en er kwam toch een mooie foto uit. Een klik is geen garantie voor een goede foto en kan zelfs averechts werken. Dan heb je het samen heel gezellig tijdens het fotograferen, maar het resultaat blijkt middelmatig, zouteloos, terwijl spanning op de set daarentegen kan leiden tot spannend beeld.”

Robbert Meeder. *Op de klapstoel, Het Parool.*

Raoul de Jong. *Op de klapstoel, Het Parool.*

Soms gaat Harmen te ver in zijn ideeën. Dan gaat de gefotografeerde er niet mee akkoord en moet er ter plekke iets anders worden bedacht. “Dan zegt iemand bijvoorbeeld over mijn idee: ‘Leuk, maar het past niet bij mijn functie als wethouder’, dan moeten we toch een andere kant op. Laatst had ik een grappig idee bedacht voor een beroemde deejay. Ik wilde de klapstoel in beeld brengen als een soort hondje dat een poot optilt en plast, terwijl de deejay er over zijn schouder verbaasd naar kijkt. Zijn management ging daar voorliggen. Ze vertelden het niet eens aan hem, maar we moesten iets anders bedenken, dat lukte gelukkig ook.”

Het komt ook voor dat een idee door alle betrokkenen leuk gevonden wordt, maar dat het praktisch niet haalbaar blijkt. “Dat gebeurde bij de radiopresentator en sportjournalist Robbert Meeder, die de Tour de France verslaat. Het leek me leuk als hij al ploeterend door het mulle zand op zijn fiets naar de klapstoel gereden kwam. Ik vroeg hem of hij een fiets wilde meenemen. Ter plekke werd het niks; het was te zwaar om door dat zand te fietsen en het idee kwam niet over. We bedachten toen samen om die klapstoel als een soort fietsenstalling te gebruiken: de fiets werd geparkeerd in de V-vorm van de poten die uit het zand staken.”

Het ter plaatse improviseren kan de verwachtingen van de gefotografeerde ook op hun kop zetten. “Schrijver Raoul de Jong had zich heel netjes aangekleed voor de foto. Onderweg naar de sessie werd hij overvallen door een regenbui; zijn broek was kletsnat. Daardoor kwam ik op het idee om die broek over de stoel te drogen te hangen terwijl hij er beteuterd in zijn onderbroek naast stond. Dat is natuurlijk iets heel anders dan iemand op zijn mooist op de foto te zetten: in feite zet hij zichzelf een beetje te kakken. Ik was heel blij dat hij het geen probleem vond en op deze manier met zelfspot meewerkte aan iets wat in het oog springt.”

“Spanning op de set kan leiden tot spannend beeld.”

Vervolgtraject

Zo meegaand als Harmen is tijdens de fotosessie, zo vasthoudend kan hij in het vervolgtraject zijn. “Ik streef ernaar om één beeld naar de redactie te sturen: het beeld dat ik het mooiste vind. Vaak willen mensen nog kijken en inspraak in de keuze, maar daar houd ik niet van. Natuurlijk maak ik uitzonderingen als dat heel belangrijk voor ze is. Cabaretière Nina de la Parra had ik bijvoorbeeld gefotografeerd met de klapstoel in bed, na een zogenaamd mislukte valentijnsdate. Ze lag daar met ontbloot bovenlijf in en wilde zich ervan vergewissen dat de foto decent was. Dat liet ik natuurlijk toe, maar het liefst maak ik zelf de uiteindelijke keuze. Ze krijgen de foto daarna voor privégebruik.”

Nina de la Parra. Op de klapstoel, Het Parool.

Ralph van Raat. Op de klapstoel, Het Parool.

Omdat er wordt nagedacht, geïmproviseerd en aan het resultaat geschaafd, dringt de vraag zich op of Harmen eigenlijk welomschreven criteria voor de kwaliteit van een foto hanteert. “Een foto is voor mij geslaagd als het idee goed uit de verf komt, zo simpel is het. Mooi is als er iets onverwachts gebeurt, toeval kan de foto een extra lading geven. Als er bijvoorbeeld iets omvalt in de achtergrond of een vogel op precies de juiste plaats in de compositie vliegt. Daarnaast is het fijn als er een spontane schaterlach of lichaamshouding ontstaat, dat kun je niet bewust sturen, dat gebeurt en ik zie het als een cadeautje.”

Ingrediënten

Voor ‘Op de klapstoel’ is Harmen tevreden met een verrassend beeld dat in het oog springt. Hij is geen fotografisch psycholoog die de ziel van de geportretteerde probeert bloot te leggen. Hoe zit dat bij de foto’s die hij voor andere opdrachtgevers maakt, bijvoorbeeld voor serieuze bladen als De Kampioen, het magazine van het Erasmus Medisch Centrum of bedrijfsbladen? “Het blootleggen van iemands ziel vind ik eerlijk gezegd maar wollig en die pretentie heb ik helemaal niet. Ik ga voor de ontmoeting, het moment en een intrigerende blik. Als ik erin slaag om met die ingrediënten iets bijzonders te maken is het wat mij betreft geslaagd.”